

BOMBARDOVANIE BRATISLAVY V ROKU 1944 KOREŠPONDENCIA ZO ZBIEROK LITERÁRNEHO ARCHÍVU SNK

MGR. EVA PÁSTOROVÁ

Based on the correspondence available in the Literary Archive of the Slovak National Library, the article focuses on the period of World War II, which also affected the city of Bratislava in 1944. On June 16, 2024, we commemorated the 80th anniversary of the first bombing, which claimed 118 lives. The author analyzes the correspondence, which includes the statements of the poet Karol Strmeň and the writer Mikuláš Šprinc, eyewitnesses to this event, who in their letters addressed to the poet Janko Silan, describe in detail not only this event, but other raids on the capital city. The correspondence reflects the feelings of the authors of the letters themselves and the solidarity in a period that marks a significant chapter in our history. Strmeň and Šprinc later emigrated to the USA.

Keywords: personalities, Janko Silan, Karol Strmeň, Mikuláš Šprinc, correspondences, World War II, Bratislava, anniversaries, Literary archive, Slovak National Library

✉ eva.pastorova@snk.sk
Slovenská národná knižnica
www.snk.sk

16. júna 2024 uplynulo 80 rokov od prvého bombardovania Bratislavy počas druhej svetovej vojny. Pamätá si na to už len najstaršia generácia. V súčasnosti sa však situácia opakuje neďaleko našej východnej hranice. Ľudia, ktorí za ňou žijú, zažívajú to, čo zažívali naši starí či prastarí rodičia pred mnohými rokmi.

Cieľom bombardovania Bratislavy bola predovšetkým rafinéria minerálnych olejov Apollo. Aj keď cieľ bol presne určený a útok technicky na tú dobu pomerne presne vyrátaný, zasiahli opakované nálety mnohé okolité budovy, mosty a cesty.

Podľa dobových správ bolo v areáli rafinérie počas náletu zabitých 74 zamestnancov, ďalšie obete zaznamenali na iných miestach v meste, kde americké bomby dopadli. Bratislavská rafinéria bola zničená na 80 percent. Prvé odhady slovenských štátnych inštitúcií hovorili o stovkách mŕtvych a ranených. V bratislavských nemocniciach po ná-

lete ošetrili 585 osôb, 717 osôb bolo nezvestných. Podľa neskorších správ prišlo o život pri tomto prvom americkom leteckom útoku na Slovensko celkovo 118 ľudí.

V Literárnom archíve SNK sa zachovali opisy niektorých svedkov tohto bombardovania a situácie v Bratislave počas ďalších mesiacov roku 1944, keď sa nálety opakovali znova. K týmto svedkom patrili katolícki básnici a prekladatelia Karol Strmeň (1921 – 1994) a Mikuláš Šprinc (1914 – 1986), ktorí po druhej svetovej vojne emigrovali najprv do Talianska a neskôr do USA. Obaja si písali s ďalším katolíckym básnikom Jankom Silanom (1914 – 1984), ktorý v rokoch 1941 – 1945 pôsobil ako farár v Ždiari. Práve v listoch Karola Strmeňa a Mikuláša Šprinca adresovaných Jankovi Silanovi sa stretne s opisom spomínaných udalostí a pocitov zo života vo vojnovnej Bratislave.

Továreň Apollo po bombardovaní 16. 6. 1944, záber z nábregia Dunaja (Slovenská národná knižnica – Literárny archív ďalej SNK – LA)

Továrň Apollo po bombardovaní 16. 6. 1944, záber z okolia hotela Carlton (SNK – LA)

Budova Slovenského národného múzea po bombardovaní 16. 6. 1944 (SNK – LA)

Podobizeň Karola Strmeňa (SNK – LA)

V liste zo 16. júna 1944, adresovanom priateľovi Jan-kovi Silanovi, Karol Strmeň hneď na úvod vysvetľuje, čo sa dialo: „Toto je neznesiteľné s týmto náletom: práve horí Apolka a výbuchu je tolko, že toho už mám dosť. Tu v kryte pri opätovanom vraj nálete hovoria ľudia, že horí aj Vládna budova, Muzeumka. Bol som v meste na riziko zatvorenia alebo zabitia. Pred prezidentským palácom jama, starý gaštan je rozčesnutý. Jedna ulička pri Astorke pre staré domy úplne zosypaná. Skrze jedného poschodového domu videl som horieť Muzejku; dva ostré červené plamene.“ Ďalej píše, aké mal šťastie: „Teraz môžem Bohu vďačiť. Bol som práve v Astorke a len náhodou pred 3 minutami som odišiel. Vtedy padla bomba. Druhú som počul svišťať pred prezidentským... Apolka stále vybuchuje. Pomaly nám celé nebo pokryje jej čierny dym; to oleje vraj horia.“ Napriek všetkému vidí jasné slnečné lúče: „Len slnko ti je veselé, úžasne príjemne sadá na tvár a hľadí: vari najkrajší deň tohto roku.“ Následne objasňuje, čo bolo ďalej: „Skazily sa sirény. Nový nálet nemôžu trúbiť. Pojašený ľudia behajú po ulici.“ Správajú sa však k sebe tolerantne a snažia sa

Podobizeň Mikuláša Šprinca (SNK – LA)

navzájom si pomôcť: „Neslýchané, ako sú si ľudia v tejto situácii blízki: rozprávajú sa medzi sebou a dávajú si zvesti, hoci sa nikdy nevideli. Mňa – zvedavého krta – jeden úplne neznámy muž úplne vyviedol na strechu svojho domu, aby som sa rozhliadol. Bol by to spravil inokedy? Stretol som kolegu, ktorého vídam na ulici; chodil so mnou do gymnázia kedysi. Ale nepriznával sa ku mne. Až teraz.“

Karol Strmeň neskôr v liste Jankovi Silanovi z 10. 12. 1944 vyjadruje smútok z nasledujúcich udalostí, ako boli ďalšie nálety na Bratislavu, vypuknutie a potlačenie Slovenského národného povstania, stále pretrvávajúca vojna, a uvažuje o smrti, ktorú vidí často vo svojej blízkosti: „Neviem, či sa kedy ešte uvidíme, a predsa nechce byť tento list rozlúčkou...“ a odovzdáva sa do vôle Božej: „Takéto ťažké skúšky, ako na nás idú, neprichádzajú iste nadarmo. A raz, ak sa dostaneme na druhý breh dejín, budeme utrpením učením kresťania. Ak sa nedostaneme, nech už s nami nakladá Boh, ako chce.“

V ždiarskej samote po cestách možno veľa o Bohu vedieť. V bratislavskom shone možno ho často cítiť, najmä jeho nepríjemné zásahy. Mesto je ako dno suchej rieky. Aj my si toho Boha ponesieme ako jediný batoh. Sme úplne od neho závislí. On môže. Dlh trvá, kým to človek pochopí, ale nakoniec je to jasné, že treba rovnako prijímať, či nás omilostí, alebo či nás prinúti stretať sa v zemi, v masovom hrobe.“ V závere listu cítiť zmierenie s možným nepriaznivým osudom: „Keď sme teda v tomto čase jednou nohou v hrobe a druhou ideme šlapať cudziu zem, nech je tento pozdrav – ktorý vari do Vianoc k Tebe príde – čímsi viac ako veselou piesňou pred zásrubami so smrťou. Nič som nikdy nemal, bedár som bol a bez peňazí, na druhý svet pomaly tak chudobný sa vrátim, ako som prišiel.“

Z ďalších listov Karola Strmeňa Jankovi Silanovi sa dozvedáme, že sa mu podarilo prežiť najbližšie mesiace v relatívne dobrom zdraví. Prvý z nich, datovaný po skončení vojny, bol odoslaný z Ríma 26. 9. 1945.

Podobizeň Janka Silana (SNK – LA)

Mikuláš Šprinc, ďalší blízky priateľ Janka Silana, posielal z vojnovej Bratislavy podobné listy. Často porovnáva život v Bratislave so životom v Ždiari, kde v tom čase Janko Silan pôsobil: „*Chváľ si Tatry i kráľovskú svoju slobodu. Ty tam aspoň tak skoro neumrieš, ale horšie je to tu s nami.*“ A rovnako ako Karol Strmeň mu píše list v deň bombardovania bratislavskej rafinérie Apollo, v ktorom na konci vedľa dátumu uvádza: „*Bratislava, Mesto ešte vždy horiace*“. Hneď na začiatku listu vykresľuje najnovšie udalosti: „*Nuž tak, ja ešte žijem, mňa tak ľahko bomby nezabijú, hoci veľa nechýbalo. Keby som bol tak býval riaditeľom akadémie, bol by som už neboštík. Presne pod moje okná v akadémii padla bomba. Všetko zdnuká i zvonká je na cimper-camper a keď sa tak postavíš na schody, vidíš z nej rovno do neba, lebo strecha a všakové podobné ochrany – je fuč. Astorka fuč, pred palácom bomba, fasáda a plot fuč, pár domov na suchom mýte fuč..., jedna viecha na Vysokej fuč, len prázdne sudy na ulici, z ktorých víno zrejme vyteklo... Akadémia dostala zo zadu, z boku i zpredu. Už iba tablička na bráne hlása, že raz tu bola krása, kým nepadlo všetko do rúk ďasa. A ja ako nezmar obecný, pravda, ušiel som ako krysa z topiacej sa lode. Možno len preto, aby som niekde inde skapal.*“ A ďalej uvažuje: „*Ale je ti to tak už jedno. Čo ťa neminie, to ťa neminie.*“ Keď sa vrátil domov, našiel pohromu aj tam: „*Záclony z môjho bytu videl som kdesi na dvore...*“ a porovnáva so situáciou v zamestnaní „... *nádherne skrine v mojej kancelárii oddychujú po boji, zasypané prachom a tehlami.*“ Chvíľu po príchode sa opäť ozval poplach: „*Cez poplach, ktorý prišiel tak rýchlo, že som nemal času ani dvere zavrieť, bol som medzi kotlami v našej pivnici. Nadomnou plyn a voda, vedľa mňa kotly s horúcou vodou a s rozžhaveným uhlím.*“ Vzhľadom na to odrádza priateľa: „*Teraz už len nechod do Bratislavy, lebo zošedievieš, ako sa to mnohým stalo. Ja by som hádam oplechavel, keby tak, nedajbože, zosypalo sa dačo na mňa.*“ V tom istom liste sa Mikuláš Šprinc zmieňuje o Karolovi Strmeňovi: „*A vzpúrny Karol Strmeň, ktorý sa vadí vždy a všade s každým, len tak, že nedoplatil na svoje trucovitosti. Nechcel sa dať vyhodit z Astorky, kde práve raňajkoval ako pán o desiatej. Napokon ho násilím vyhodili a dvadsať krokov za ním vybuchla mína. A kade utekal do redakcie, všade padaly pumy. Skočil potom pri Štefánke pod bránu, ale privítal ho kúdol čierneho dymu, lebo na dvor v tom dome padla bomba.*“ Nič sa mu však nestalo a ako pisateľ ďalej uvádza: „... *Má celú kožu a robí si zrejme teraz vtipy zo svojej psej situácie.*“

Milý Janko!

Mikuláš dal mi čítať svoj list, keďže klauzúra je NOV EMIGRÁTO. Opäť napíšeš ma už v Božích rukách, či nie je gamó, čo je lepšie pred bránou Vidiecha. Livot ani ľav nepocítim ako niečo, či by ma najprv miloval. Ja som som ho už odovzdal kedsi mima sňa a nekazim sa oí. Sú väčšie lády. Črepa, ktoráj púščička bedliť o opatru duše; púščička; miesta, kde sme boli žideli... To všetko už nie je ten skutočnosť, ktorá ma máli ešte nedávno. Žijem sa to pomenilo a stále sa pozrieme cez prsty, ako sa to niekde hrá! Mnoho ma už vyprávani a vyčítani na decimácii.

Ale je tu ešte otčina. Som opitka a zradeni, na ktorej sa vykladajú mýtoby doviesť chlapcov. Maja tam a moje všetko. Tu sa mus' presved a ja som sa dal do práce, aj keď zahyniem. Boh je vysoko a šťastie blízko, ale som naša, tu je tu pod našimi nohami. Bol by sa nemal dať vypláť z nej ako sná, ale tu by mal postaviť dobré fundamenty pre svoju sládky. My ho tu

List Karola Strmeňa Jankovi Silanovi, ukážka rukopisu (SNK – LA)

Milý Janko,

Pisť som nemohol. Skočia o o tom hovoriť. Ale písať ti treba. O tom, že p. ob. tr. Janko Skočik ma naučil abstrakčne horé schodami vyšiel a ušiel sa so mnou ovsahových otáčkach estetických. Tak pokusme a došlo, že ma to až zmietlo. Medzi iným povedal, že tľmočí zelonic svoje i tľmočí, aby som do mancuého čísla Kultury napísal a tľmočil zhodnotil. Paľa Oliva jabý som ďalej vyhládal a ja jabý bránu predsmotru a poobal. Všetko som sľúbil. Preto ťa prosím. Pošli mi tu celú knihu o Paľovi a m. Tie posledné chvíle som už dokončil a bránu po tieto dni napíšem i 2-3 listy, ad jura - jeho. Bude tam treba umiestiť i jeho Turňa z Moorj. Zaujímavým Ti, že Unbra ťa ešte potkajúme aspoň na tito knihu. Učesom unormal quecumie edicnie de facto brezal ja, lebo Števo sa o to usťal. Jeho meno tam ďalej ostane.

Teď: ak nemáš ešte treveci napísané, pošli mi aspoň pe ho hradmi tie brávy, potkajúme ich hrad ku tej stá die, ktorá ma si byť toto mešica kotova. - cez túto stá. Paľovj knihu ja už napíšem. Budeť angouze, aby to konecom jára bolo uš. - Do vírenia!

M. Š. 1. maj 1944.

List Mikuláša Šprince Jankovi Silanovi, ukážka rukopisu (SNK – LA)

V ďalších riadkoch vyjadruje svoje pocity z celého diania: „Bože môj, je tu tak úzko a tie noci, ach tie noci sú strašné a dni nie menej. Celý deň si predstavuješ, ako tak budeš hynúť niekde vo vode, alebo v plyne, ak sa sestra smrť o teba inak nepostará. Teraz je to s nami tak, že keď búchnu silnejšie dvere, zplašíš sa, že letia bomby.“ I napriek tomu ho humor celkom neopustil a Silanovi odkazuje: „Aj ty sa tam chráň v Ždiari, aby ťa bomby netrafili, lebo z tvojej drevenice bol by len popol a z teba možno nezabúdka dade na Vidlách.“¹

V jednom z ďalších listov Mikuláša Šprinca Jankovi Silanovi (6. 12. 1944) sa píše o opätovnom bombardovaní Bratislavy: „... Diabol, odpútaný dnes z vôle Pána priletel práve dnes (6.XII) nad Bratislavu a fabriku Siemens, Dynamitku atď. zbombardovali predpoludním. Nálet príšerný.“ Ľudia zostali bez elektriny: „Nemáme zas elektriku, lebo zasiahli aj elektrárne. Sedím tu skoro po tme, pri akomsi kahančeku, v ktorom bliká svetlo, podobné svätojánskej muške...“ Ďalej opäť vy-

jadruje svoje pocity: „Je tu tak ticho, tak príšerne ticho. Len perute smrti dotýkajú sa ma... je to život pod psa. Stále pod zemou, každý deň v tme a zime, v úzkosti a ku tomu ten nekonečný dážď, zúfalý a príšerný, ktorý aj teraz cupká na moje okno.“ Píše mu, aby si vážil, že je na pokojnejšom mieste v Ždiari: „... ďakuj Bohu len, že máš to trochu lepšie, že po ždiarskych grúňoch kráčať môžeš smelšie...“ a v liste z 5. 1. 1945 Silanovi na jeho slová o tatranských idylách odpovedá: „... ja sa už dobre nepamätám, čo to je. Poslednú som zažil u vás, keď sme sa čľapkali v potoku...“

Z nasledujúceho listu Mikuláša Šprinca, adresovaného Jankovi Silanovi 14. 12. 1945, sa dozvedáme o jeho novom pôsobisku – Vatikánskej misii. V roku 1946 rovnako ako Karol Strmeň emigroval do USA.

Aj takéto sú spomienky na bombardovanie Bratislavy počas druhej svetovej vojny, ktoré sa zachovali v korešpondencii fondu Janka Silana v Literárnom archíve SNK. Pripomínajú smutné udalosti 20. storočia, na ktoré však nesmieme zabudnúť.

POZNÁMKY

¹ Ždiarska vidla je druhý najvyšší vrch Belianskych Tatier.

PRAMENE

Slovenská národná knižnica – Literárny archív: fond Janko Silan

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

PATAJ, Roman. 2019. *Američania a Sovietsi bombardovali Slovensko právom*. Rusíni Slovenska. Online. 2019-09-18. Dostupné na: <https://www.rusyn.sk/americania-a-sovieti-bombardovali-slovensko-pravom/>. [zobrazené 2023-12-10].

TASR, 2019. *Uplynulo 75 rokov od bombardovania Bratislavy Američanmi*. Trend. Online. 2019-06-16. Dostupné na: <https://www.trend.sk/spravy/uplynulo-75-rokov-bombardovania-bratislavy-americanmi>. [zobrazené 2023-12-10].

Ústav pamäti národa. Online. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/>. [zobrazené 2023-12-10].